

Автор підкреслює, що відсутність досвіду тред-юніонізму, низький рівень правової культури членів суднових команд, а також недалекоглядна політика пароплавних компаній ставали на заваді створенню профспілки в торговельному флоті.

Значну увагу автор приділяє аналізу діяльності серед команд комерційних суден представників політичних партій – меншовиків, більшовиків, есерів, монархістів. Згадується також про контакти Спілки чорноморських моряків в 1912 р. із представниками української соціал-демократії. Матеріали монографії дозволяють з'ясувати причини значного впливу на робітництво українських губерній представників саме соціалістичних угруповань.

Висновки та узагальнення, зроблені О. Шляховим, добре обґрунтовані. Автор, зокрема, вказує на причини своєрідності капіталістичної трансформації України – незавершеність процесів ранньої індустріалізації, фактично зародковий характер буржуазного суспільства, яке тоді тільки переживало етап свого становлення. Зрештою автор підкреслює, що своєрідність тогочасних модернізаційних процесів і обумовила виникнення на початку ХХ ст. гострої політичної кризи, коли протистояння між різними соціальними верствами, панівними групами населення та низами набуло особливо гострого характеру.

Отже, рецензована монографія заслуговує на високу оцінку, що дозволяє рекомендувати її до вивчення і використання як історикам-професіоналам, краєзнавцям так і широкій читацькій аудиторії.

Турченко Г.Ф.

МАЙОРОВ А.В. ГАЛИЦКО-ВОЛЫНСКАЯ РУСЬ. ОЧЕРКИ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ДОМОНГОЛЬСКИЙ ПЕРИОД. КНЯЗЬ, БОЯРЕ И ГОРОДСКАЯ ОБЩИНА. – СПБ.: УНИВЕРСИТЕТСКАЯ КНИГА, 2001. – 640 С.

Сучасний період розвитку світової історіографії позначений посиленням інтересом до соціально-політичної історії, в контексті якої розглядаються і проблеми урбаністики, становлення державності. Однією з вузлових проблем, до якої сьогодні звертаються як українські, так і закордонні дослідники, є формування державності на землях Південно-Західної Русі. В умовах, коли чи не всі відомі джерела із зазначеної проблематики вже давно введені у науковий обіг і вірогідність виявлення нових джерел ХІ – ХІІІ століть є досить невеликою науковці зосереджують свої зусилля на інтерпретації вже відомих матеріалів, намагаючись реконструювати історичне минуле.

В цьому плані показовою є спроба реконструкції соціально-політичної історії Галицько-Волинської Русі домонгольського періоду, зроблена випускником історичного факультету Запорізького державного університету, тепер доктором історичних наук Санкт-Петербурзького університету Олександром В'ячеславовичем Майоровим.

У назву монографії дослідник включив формулу, в якій, за його висловом, фокусується основний зміст соціально-політичних відносин у домонгольський період руської історії. Ця формула — князь, бояри, міська община. Взаємини саме цих інститутів державної влади стали тим стрижнем, навколо якого і формувалась соціально-політична історія Галицько-Волинської Русі.

О.В. Майоров поставив перед собою завдання вивчити процес становлення державності і її основних інститутів, характер суспільно-політичних відносин, формування й розвиток волосної структури, зосередивши основну увагу на історії внутріобщинних відносин, де головними дійовими особами виступають рядові общинники, політично організована більшість яких набуває вирішального значення у всіх сферах суспільного життя.

Такий підхід зумовив структуру монографії, яка складається з п'яти розділів: 1. Суспільні відносини і політичний устрій Галицько-Волинської Русі в історіографії; 2. Становлення міських общин і боротьба за незалежність від Києва (друга половина ХІ – перша половина ХІІ ст.); 3. Укріплення політичного значення віча і утвердження принципу вічової демократії

(середина – друга половина XII ст.); 4. Внутриобщинні протиріччя і міжволосні конфлікти, криза княжої влади (перша чверть XIII ст.); 5. Боротьба за галицький стіл Даниїла Романовича: продовження міжволосного конфлікту (кінець 20-х – 30-ті роки XIII ст.)

О.В. Майоров простежує політичний розвиток міської общини Південно-Західної Русі, виділяючи три головні етапи цього процесу, кожний з яких характеризується новими тенденціями.

Змістом *першого етапу* (друга половина XI – перша половина XII ст.) була боротьба периферійних центрів за повну незалежність від Києва, який в X – на початку XI ст. був, за висловом Санкт-Петербурзького дослідника, гегемоном східнослов'янського міжплеменного “суперсоюзу” і підкорив своїй владі майже все населення Східної Європи.

На цьому етапі основні сили суспільства консолідуються навколо князя, вбачаючи у ньому гаранта самостійності землі. Разом з тим, поступово зростає роль бояр у політичному житті общин. Вперше голосно заявляє про себе боярська дума — політичний орган, який заступив раду старійшин родоплеменної епохи.

Другий етап (середина – друга половина XII ст.) характеризується посиленням політичної ролі віча, яке перетворюється у вищий орган влади міста-держави і підпорядковує собі князя. О.В. Майоров розглядає це як своєрідний “переворот”, який відбувається поступово, в напруженій політичній боротьбі, шляхом виступів городян проти князів. Наслідком цього перевороту стала перемога общинної демократії — вічова община завойовує право вільно розпоряджатись долею княжого столу і домінувати у взаєминах з князем. Необхідною запорукою такого домінування дослідник вважає інтенсивний розвиток військової організації волосних общин: земське військо, яке складається з вільних городян, має можливість збирати віче під час походів, ним керують власні воєначальники, і, як наслідок, воно може діяти без участі князя. Із генезою військової організації О.В. Майоров пов'язує і зростання соціально-політичної ролі бояр, оскільки останні брали безпосередньо участь у бойових діях, знаходились на керівних посадах у війську, повністю заступаючи собою князя та його дружинників.

Роль бояр зростає не лише у військовій, але і у внутріполітичній сфері. Цей процес тісно пов'язаний з процесом зростання ролі віча. О.В. Майоров приходить до висновку, що укріплення статусу боярської думки, так само як і посилення авторитету віча, знаменує завершення процесу внутрішньополітичного самовизначення міської общини, перевагу принципу безпосередньої демократії.

Знаковими для *третього етапу* (кінець XII – початок XIII ст.) Санкт-Петербурзький дослідник вважає кілька вузлів конфліктів. Маються на увазі змагання за лідерство у регіоні володимиро-волинської та галицької верхівки, протиборство вічової общини та княжої влади, конфлікт “старих міст” і “передмість”, які встають на шлях боротьби за самостійність. На цьому етапі спостерігається ще більше зростання значення бояр, які у більшості сфер суспільно-політичного життя заступають князя, перебираючи його функції на себе.

Зміни у взаєминах князя, бояр та міської общини відбуваються лише перед лицем загрози монголо-татарського завоювання, коли суспільні сили мусять консолідуватися навколо князя, влада якого набуває монархічних рис. Втім, О.В. Майоров оцінює ці зміни як повільні, такі, які зберегли багато общинних традицій.

Отже, основний зміст соціально-політичної історії Галицько-Волинської Русі О.В. Майоров вбачає у становленні та розвитку внутрішньополітичних стосунків, які розцінюються як основа суспільного та державного ладу всіх давньоруських земель-волостей в період до монгольської навали. Науковець приходить до висновку, що суспільне життя періоду, що розглядається, будувалось на принципах територіальної общини, а розподіл на верстви та класи тільки почав формуватись і не міг змінити демократичний характер суспільних і державних інститутів.

Монографія О.В. Майорова відрізняється високим рівнем полемічності. Розглядаючи проблеми впливу норм традиційної свідомості, релігійно-міфологічних стереотипів мислення та поведінки, які проявились у політичній практиці общини, вивчаючи проблеми, пов'язані з суспільно-політичною історією Галицько-Волинської Русі, автор дотримується принципів,

сформульованих професором І.Я. Фрояновим та його послідовниками, поєднуючи цивілізаційний та формаційний методологічні прийоми. Саме в такому поєднанні представник шлоли І.Я. Фроянова (під редакцією якого і видана монографія) вбачає основну перспективу подальшого наукового пошуку.

Рецензована робота безумовно представляє наукових інтерес як з точки зору фактологічного матеріалу, який міститься в ній, так і методологічних підходів, використаних при її написанні. Не зважаючи на свою академічність, монографія написана досить простим, зрозумілим стилем, що значно розширює коло її потенційних читачів.

SUMMARY

The reviewed book of Aleksander Maiorow is devoted to the problems of social-political relationships in Southern-Western Rus' in the XI – beginning of the XIII century. In the book special attention is paid to the process of foundation of urban communities, struggle for independence from Kyiv, particularities of political development, inter-community contradictions and conflicts.

І.І. Лиман

ГОЛУБ А. І. “ПЕРЕДУСІМ БУТИ УКРАЇНЦЯМИ ...” (МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ): НАУКОВА МОНОГРАФІЯ. – ДНІПРОПЕТРОВСЬК, 2003. – 352 С.

У сучасній Україні, яка все ще переживає перехідний період від тоталітаризму до демократії, оптимальний варіант розвитку держави у значній мірі залежить від темпів структуризації суспільства. Важливий крок у цьому напрямку зроблено у березні – квітні 2004р., коли Верховна Рада схвалила Закони про вибори як вищого органу законодавчої влади, так органів місцевого самоврядування на пропорційній основі. Це істотно посилює роль політичних партій, відкриває шлях до перетворення їх у авторитетну суспільно-політичну силу, здатну, сподіваємося гарантувати побудову громадянського суспільства.

На такому тлі особливої ваги набувають наукові дослідження, які акумулюють позитивний досвід партійного будівництва в Україні. Розробка проблеми лише починається, бо мова може йти лише про досвід, набутий у свій час національними партіями. Тисячі апологетичних робіт з історії КПРС та КПУ, зрозуміло, аж ніяк не можуть прислужитися у справі державотворення в Україні.

Рецензована книга – перша ластівка у цьому ряду. Принаймні нам невідомі роботи, у яких би аналізувалася діяльність тієї чи іншої української національної партії протягом піввікової її історії.

А. Голуб починає монографію політологічним нарисом, у якому розглядає процес становлення українських партій у 90-х роках ХХ ст. і перші роки ХХІ ст. Автор прихильник соціалістичного шляху розвитку в його сучасному європейському розумінні і вважає, що побудована на доктрині “демократичного соціалізму” соціал-демократична ідеологія найбільш прийнятна для України й ставши прапором центристських сил здатна нейтралізувати загрозу дестабілізації суспільства. Правда, небезпеку такої дестабілізації він вбачає у комуністичному та націоналістичному фундаменталізмі. На наш погляд, загроза комуністичного реваншу зберігалася хіба що у першій половині 90-х років. І навіть тоді повернення у “світле” минуле було малоймовірним. Що ж до націоналістичного фундаменталізму, то в силу слабкості праворадикальних партій та організацій він ніколи у сучасній Україні не був реальною альтернативою діючій владі. Хіба що автор фундаменталістами вважає національно-патріотичні державницькі сили.

А от загроза приватизації України фінансово-промисловими й політико-посередницькими угрупованнями зростає з кожним роком. Та, власне, й А. Голуб це визнає. Йому відома ціна